

Тімкова Т. М.

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ АТМОСФЕРНИХ ЯВИЩ У ТЮРКСЬКИХ МОВАХ

Сукупність лексичних одиниць, що позначають атмосферні явища в турецькій мові, утворює концептосферу (термін Д. С. Лихачова), як певний цілісний та структурований простір, хоча Ю. С. Степанов та В. П. Нерознак вважають, що це лише концептуальна область, але не концептосфера. Деякі вчені використовують також термін концептуальна система (Р. Павіленіс). Фактично, це система знань та думок людини про світ, що відображають її пізнавальний досвід на домовному та мовному рівнях.

Модель світу в кожній культурі будується з низки універсальних концептів та констант культури – простору, часу, кількості, причини, долі, явищ природи та ін. При однаковому наборі універсальних концептів у кожного народу існують особливі, притаманні лише йому співвідношення між цими концептами, що і створює основу національного світогляду та оцінки світу. Але існують також і специфічні, етноцентричні концепти, що орієнтуються на певний етнос. Не можна природною мовою описати світ “як він є”, тому що спочатку мова задає своїм носіям певну картину світу. Наприклад, А. Вежбицька стверджує, що «не лише думки можуть бути “продуманими” на одній мові, але й почуття можуть бути пережитими в межах однієї мовної свідомості, але не іншої» [Маслова 2008, 75].

У цьому дослідженні ми розглядаємо семантичну класифікацію концептів атмосферних явищ у турецькій мовній картині світу. Область використання такої лексики на межі ХХ–ХХІ ст. значно розширилась, унаслідок формування суспільного інтересу до проблем глобальної зміни клімату. Соціальна детермінійність лексики на позначення атмосферних явищ зумовлює інтенсивність процесу її поширення за межами спеціального наукового середовища застосування та сприяє її популяризації у непрофесійному дискурсі, що знаходить своє відображення у відповідних дефініціях загальної лексикографії. Вивчення таких концептів допоможе виявити особливості світосприйняття турецького

народу, уявити концептуальну та національну картини світу. Досі у нас немає відомостей про ці концепти у якості окремої лексико-семантичної групи в турецькій мові.

Мова, як відомо, є найважливішим інструментом набуття, збереження та передачі людських знань, постійно акумулюючим потоком інформації, що не може залишатися незмінним. Навіть у генетично однорідних мовах, а саме у структурах та кореневих основах, можливою є наявність етимологічно тотожних одиниць, семантика яких підлягла суттєвим змінам із плином часу. У епоху зміни наукових парадигм, способів і стилів мислення та пошуку співвідношення між світом і людиною лінгвістика опинилася в епіцентрі розвитку сучасної наукової картини світу та інтегративних процесів всередині самої мовознавчої науки – на семантичному напрямку, де її базою є когнітивні установки.

Різні мови не ідентичні – в кожній мові свої особливості відображення дійсності. Дослідження показують, що різні мови відображають світ по-різному не лише через відмінності у змісті суспільного історичного досвіду, але й через відмінності самого об'єкту відображення. Так, наприклад, у турецькій мові існує надзвичайно велика кількість лексичних одиниць на позначення вітру, кожна з яких має свої певні, яскраво виражені особливості, відчувати та розрізняти які можуть лише носії мови.

Уся сукупність соціально-культурних особливостей життя конкретного соціуму знаходить своє вираження у семантиці слів. Картина світу, що міститься в усій семантичній системі мови, є продуктом пізнавальної діяльності людини, що змушує розглядати семантику мови як у синхронному (опис мовної картини світу сучасної людини, співставлення картин світу різних народів тощо), так і в діахронному плані (коли лінгвокультурологія “приходить на допомогу” етимології: культура різних епох накладає свій відбиток на мову) лише у взаємозв'язку усіх пізнавальних актів. Зіставлення окремих слів з їхніми різними значеннями в різних мовах не є свідченням особливої національної картини світу, а є лише фактом, який говорить про те, що взаємодія лексичних значень у межах словосполучень та висловлювань однієї мови однозначно семантично маркує той чи інший референт, незважаючи на особливості тих чи інших словосполучень. Значення окремих слів не створюють картину світу – картина світу – це,

перш за все, пізнавальний, когнітивний феномен, і він може бути зіставленим лише у масштабі глобальної семантичної системи мови [Колшанский 2006, 59].

Мова – це безпосереднє відображення людської діяльності, її соціального досвіду та культури. Мова – це система систем. І найбільш динамічною серед них є лексико-семантична система мови. Основна причина складності цієї системи полягає у поєднанні в ній лінгвістичних та нелінгвістичних елементів. Слово як одиниця лексико-семантичної системи відображає дійсність, звідси ми бачимо, що системність слів є відображенням системності світу. Кожне слово містить поняття про предмет чи явище, яке воно позначає. У семантиці слова відображаються різноманітні ознаки певного предмету чи явища, його якості та зв'язок з об'єктами, які воно позначає, а також відображається бачення світу, що притаманне даній мові, а точніше – носію даної мови.

Дослідження культурної та мовної компетенції носіїв різних мов, що проявляється при аналізі концептів на позначення атмосферних явищ, сприяє глибокому розумінню природи культурного значення, що закріплюється за певним мовним знаком, а також культурних установок та традицій народу.

У тюркській лексикології є низка проблем, які потребують вивчення лексики в загальнотюркському, міжтюркському та ареальному масштабах, вивченню деяких із них присвячено наше дослідження. Семантичний аналіз лексики пратюркської мови взагалі (та лексики на позначення атмосферних явищ включно) було виконано у праці “Порівняльно-історична граматики тюркських мов. Лексика” під загальним керівництвом член.-кор. РАН Е. Р. Тенишева спеціалістами-тюркологами Інституту мовознавства РАН [Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. М.: Наука, 1997. – 880с.]. Лексика – найбільш складний рівень реконструкції прамови, що являє собою відкриту систему. Йому передують реконструкції двох інших рівнів – фонетики та морфології. Реконструкція лексики, крім цих двох рівнів включає також реконструкцію третього рівня – семантики слова. Під семантикою маються на увазі її різновиди: категоріальна і лексична (в культурному аспекті). Ця праця є першим досвідом реконструкції прамови на лексичному рівні. Реконструкція дозволяє наблизити наукове уявлення про прамову до реальності.

У нашому дослідженні, для забезпечення однорідності досліджуваного матеріалу, відбір лексем ми здійснювали за критерієм приналежності до тематичної групи “Атмосферні явища”, беручи до уваги те, що ці явища завжди супроводжували людину в її житті та являють собою важливий компонент як наївної, так і наукової картини світу. Відбір словникових дефініцій проводиться з турецько-російського та російсько-турецького словників. Відібрану лексику ми класифікували, беручи за зразок вищезгадану класифікацію, та додали до неї аналогічну лексику з тюркських мов (а саме – південно-західна група: гагаузька мова, азербайджанська мова, туркменська мова; північно-західна група: кримсько-татарська мова, кумикська мова, татарська мова, казахська мова; центрально-східна група: киргизька та алтайська мови; південно-східна група: узбекська мова) та деякі лексичні одиниці з діалектів турецької мови. Ми також додали до нашої класифікації такі поняття, як “волога погода”, “град”, “веселка” та “засуха”. Класифікація такої лексики є дещо умовною, оскільки деякі слова позначають поняття, значення яких не зовсім чітко розмежовуються носіями мови. Метеорологічна лексика утворює добре організоване семантичне поле, в якому відокремлюються певні концепти, що відповідають певним явищам погоди.

“ЯСНА ПОГОДА”

ajaz – аз. ясний, безхмарний, чистий (про зимове небо);

ajaz – кум. ясна погода;

ajaz – тат. ясний, безхмарний;

ajaz – башк. ясний, безхмарний;

ajaz – каз. ясний, безхмарний;

ajaz – кирг. ясний, безхмарний;

ajaz – узб. ясний, морозний;

aşıkâr – тур. ясний, явний; *gün gibi aşıkârdır* – ясно, як божий день;

ayaz – тур. 1) ясна зимова погода; 2) сильний холод, мороз;

açık hava – тур. ясна погода;

berrak – тур. ясний, прозорий, чистий; вживається зі словом

hava – “погода”: *hava berraktır* – тур. повітря чисте;

gelinhavası – тур. тиха (ясна) погода, штиль на морі;

hava günlük güneşlik – тур. ясна, сонячна погода;

“НЕГОДА, ПОХМУРА ПОГОДА”

alagün (діал.) – тур. хмарний день, похмура погода;
d’ut – алт. негода, хмарна, дощова погода;
əɖyar kôn – башк. діал. хмарний день;
d’ut – алт. негода, хмарна, дощова погода;
əɖyar kôn – башк. діал. хмарний день;
çirçik – кум. негода; хмарний, дощовий, сирий;
hava bulutlandı – тур. погода стала похмурною;
az bulutlu (hava) – тур. малохмарна погода;
çok bulutlu (hava) – тур. з великою хмарністю;
bulanık hava – тур. похмура погода;
sümbülî, sümbülî – тур. хмарний, похмурний;
hava kapanmak – тур. затягуватися хмарами, темніти (про небо);
puslu – тур. туманний, похмурний;

“ВОЛОГА ПОГОДА”

gönen – тур. 1) сирість, волога, вологість; 2) вологий, сирий;
ıslak – тур. мокрий, сирий, вологий;
ratıp – тур. вологий, сирий;
rutubet – тур. сирість, вологість; волога;
ızafî rutubeti – тур. відносна вологість;
mutlak rutubeti – тур. абсолютна вологість;
ruhubetli hava – тур. волога погода;

“ХОЛОД, МОРОЗ”

ayaz – тур. 1) ясна зимова погода; 2) сильний холод, мороз;
ajaz – 1) тур., гаг., аз., турк., ктат., ккалп., каз., узб. мороз, холоднеча; 2) турк. нічний холод, сильний холод при ясній погоді;
Ajaz може мати при собі означення: кирг. *temir ajaz* – тріскучий мороз у першу ясну ніч після того, як випав сніг; *müjüz ajaz* – не дуже сильний мороз; *kijiz ajaz* – слабкий мороз.
añzaq – турк. мороз, холод, холоднеча;
berdel’ acuz – тур. морози в кінці березня, останні холода;
buju – узб. діал. сильний мороз;
bujuy – узб. мороз, холод;
bürüdet – тур. прям., перен. холод, охолодження;
don – тур. мороз, холод, холоднеча; *don çekmek* – вдарити (про морози), морозити; *don havası, don hava* – морозна погода;

gücü – тур. холоднеча; найхолодніша пора зими, розпал зими;
güzerti – тур. осінній холод;
havalар soğudu – тур. похолодало;
ıtam kırkı – тур. розм. перший із сорока суворих днів зими;
karakış – тур. сувора зима, розпал зими;
kış kıyamet – тур. люта, сувора зима;
kocakarı soğuđu – тур. морози в кінці березня, останні холода, березневі бурі;
serma – тур. холод, зима;
soğuk – тур. 1) холодна погода, холод, холоднеча; 2) холодний;
soğuk derecesi – температура нижче нуля; *soğuk ısırması* – пощипування при морозі; *soğuk kırılma* – послаблення морозів;
soğuklar – тур. холод, холода, холодна пора; *soğuklar bastı* – раптово настали холода;
soğukluk – тур. холод, холоднеча;
qyro:n – кирг. тріскучий мороз;
çyqyro:n – кирг. тріскучий мороз;
soyuq – др.уйг. 1) холод, мороз; 2) холодний, морозний;
qara soyuq – осінній, безсніжний холод;
soğukluk – тур. 1) холод, холоднеча; 2) прохолода, холодок;
toŋ – ср.-уйг. холод, мороз;
tum – ст.-осм. холодний, опади в холодну погоду;
üşik – ккалп., каз. холод, мороз, заморозки;
üşik – кирг. холод, мороз, заморозки;
üžük – алт. холод, мороз, заморозки;
zemheri – тур. сильний мороз, холоднеча; люта зима.

“ПРОХОЛОДНИЙ”

salqin – чаг., узб., уйг. прохолодний;
salkyn – тур. діал. прохолодний, прохолодне місце в тіні;
salqyn – турк., балк., кум. прохолода, прохолодний, прохолодний вітер;
salıyn – алт. діал. прохолодний;
sārən – тат. діал. прохолодний; тинь;
särin – аз. прохолодний, прохолода;
serin – тур., турк., гаг. свіжий, прохолодний, холоднуватий; прохолодне місце;
serinlik – тур. 1) холод, холодок; 2) прохолода, свіжість;
soğukça – тур. холоднуватий, прохолодний;
soğukluk – тур. прохолода, холодок;

serü:n – кирг., алт. прохолодний, освіжаючий, той що має помірну температуру;

sergin – турк. прохолодний, холодний;

sulxān – чув. прохолодний.

“ЛІД”

bus – алт. діал. лід;

buz – тур., гаг., аз., ктат., кум., чаг. лід; *buz bağlama* – тур. зледеніння; *buz tutmak* – покриватися льодом, застигати, замерзати;

bu:z – турк. лід;

böδ – башк. лід;

böz – тат. лід;

cemet – тур. 1) лід, сніг; 2) заморожений, той, що застиг (про рідину);

don – аз., тур. лід;

doŋ – узб. діал. лід;

donlar çözülmek – тур. розтанути (про лід);

don tutmak – тур. покриватися льодом;

kar yalağı – тур. фірн, зернистий лід;

mus – алт. лід;

muz – чаг., сал., каз., кирг. лід;

mös – тат. діал. лід;

toš – алт., алт. діал. лід;

йax – узб. лід.

“ОЖЕЛЕДИЦЯ”

cambuz – тур. ожеледиця;

bözyaq – тат. діал. ожеледиця;

bözyaq – тат. діал. ожеледиця;

bözlawəq – ср. тат. ожеледиця;

buzlawuq – кбалк., кум. ожеледиця;

buzlawuq – ног. ожеледиця;

don – аз. ожеледиця;

doŋaqluq – турк. ожеледиця;

dožoŋ – тув. ожеледиця;

cambuz – тур. ожеледиця;

jut – узб. ожеледиця;

kök muz – уйг. ожеледиця;

kük böδ – башк. діал. ожеледиця;

müzdaq – ср. к. ожеледиця;

pârlak – чув. ожеледиця;

toŋdoq – алт. ожеледиця;
toŋnaх – хак. ожеледиця;
tožoŋ – алт. ожеледиця;
tuŋqaq – тат. діал. ожеледиця;
qara toŋyoloq – кирг. ожеледиця;
zut – уйг. ожеледиця.

“СПЕКОТНИЙ, СПЕКА”

issi – кум. спекотний, спека; теплий;
issiq – узб. спекотний, спека; теплий;
isti – чаг., аз. спекотний, спека;
izü – алт. спекотна погода; спека;
accə – тат. спекотний, спека;
germa – тур. спекотна погода; спека;
sıcak – тур. спека; *sarı sıcak* – тур. спека; *sıcaklar fena bastır-dı* – тур. стало дуже спекотно; настала сильна спека; *sıcak taham-mül edilemiyecek bir raddededir* – тур. спека стоїть нестерпна;
sıcaklık – тур. спека, жар;
usu – тур., кирг. спекотний, спека;
ussy – ст.-осм., тур., турк., каз. спекотний, спека.

“МАРЕВО”

ilyum – аз., аз. діал. міраж, марево;
ingirag – аз. діал. міраж;
hayən – башк. міраж, марево;
salıym – тур. (у складі *salıym ulıym*) міраж, марево;
sa:lıym – турк. міраж, марево;
sayət – башк. міраж, марево;
sayım – каз. міраж, марево;
sayın – кум. міраж, марево;
serap – тур. міраж;
şeytanörümceği – тур. марево (у спекотну погоду);
gün çoğu – тур. марево, парування землі у спеку.

“БУТИ ТЕПЛИМ; ТЕПЛИЙ”

cemre – тур. потепління в лютому (яке, як вважають у народі, відчувається спочатку в повітрі, потім у воді, а потім і на землі);
cemre düşmek – потепліти (про погоду); *birinci cemre havaya düşer* – перше потепління відбувається в повітрі;
ili – тур. діал. ставати, бути теплим;
jili – узб. ставати, бути теплим;

jyla – турк. ставати, бути теплим, зігріватись;
jyly – кум. ставати, бути теплим;
yazlamak – тур. тепліти, ставати теплим, сонячним;
uly – тур. діал. ставати, бути теплим;
žyly – каз. ставати, бути теплим.

“БЛИСКАВКА”

berk – тур. блискавка;
çayylyan – кирг. блискавка;
najzayaj – каз., кирг. блискавка;
saika – тур. блискавка;
sena – тур. спалах блискавки;
şimşek – тур. блискавка; *dallı (dolambaçlı) şimşek* – зигзагоподібна блискавка;
yıldırım – тур. блискавка; *yıldırım çarpması* – удар блискавки;
yıldırım düştü – вдарила блискавка.

“ГРІМ”

gök gürkemesi – тур. грім;
gök gürültüsü – тур. грім;
gök gürültüleri – тур. гуркотіння грому;
gürleyiş – тур. грім, гуркіт, гуркотіння;
rad, rat – тур. грім; *rad ü berk* – грім і блискавка.

“ВЕСЕЛКА”

alâmisema (dial.) – тур. веселка;
alkım – тур. веселка;
eleğimsağma – тур. веселка;
gökküşağı – тур. веселка;
hacılar kuşağı – тур. веселка;
tiraje – тур. веселка;
yağmurkuşağı – тур. веселка.

“ХМАРА, ХМАРНИЙ”

arız (метеор.) – тур. шарувата хмара;
bölət – тат. хмара;
bult – каз. хмара;
bulut – турк. хмара; *asmanın jüzünü bulut tutdy* – хмари покрили небо;
bulut – гаг., аз., кум., уйг., узб. хмара;
bulut – тур. хмара; вживається з різними словами-означеннями, напр. *boran bulut* – тур. дощова хмара, грозова хмара; *bir top*

beyaz bulut – клуби білих хмар; *bulut tabakası* – хмарний шар; *kümtülüs bulutları* – купчасті хмари; *az bulutlu (hava)* – малохмарна погода; *çok bulutlu (hava)* – з великою хмарністю; *kababulut* – високупчаста хмара; *sağanak bulutu* – грозова хмара; *yağmur bulutu* – дощова хмара;

bulutluluk – тур. хмарність;

bulutsu – тур. 1) астр. туманність; 2) хмарний, туманний;

ebir – тур. хмара;

nimbus – тур. дощова хмара;

pult – турк. діал. хмара;

sehab (поет.) – тур. хмара; *sehabi* – хмарний.

“ВИПАДАТИ, ІТИ (про атмосферні опади); ОПАДИ, ДОЩ”

baran – тур. дощ;

güzlek – тур. осінній дощ;

havanın gözü yağlı – тур. дощова погода;

kay (заст.) – тур. дощова погода;

sazan – тур. діал. сильний дощ із дрібними краплями;

şıprır şıprır – тур. 1) звуконаслідування шуму дощу, крапля за краплею; 2) градом, струмками;

şırırtlı hava – тур. дощова погода;

telijanyur – кум. сильний дощ, злива;

tıprırdı – тур. шум дощу (крапель, що падають);

tıprırtı – тур. шум дощу (крапель, що падають);

uryn d'a.ş – алт. злива;

yağış – тур. випадання опадів;

yağışlı – тур. дощовий, сніжний; *yağışlıdır* – дощить;

yağmak – тур. іти (про дощ та сніг);

yağmur – тур. дощ; *yağmur boşanmak* – лити як із відра; *hava yağmurlyacak* – буде дощ; *boran yağmuru* – тур. злива; *havanın yüzü yağmura bakıyor* – тур. схоже, буде дощ; *kocaman taneli yağmur* – тур. дощ, що падає великими краплями; *şakır şakır yağmur yağıyor* – тур. з шумом іде дощ, ллє як із відра;

yağal – турк. атмосферні опади, дощ.

“МРЯЧИТИ, МЖИЧИТИ”

çise- гаг. мрячити, мжичити, імжити;

çisä- аз. мрячити, мжичити;

çiskin – промоклий під дрібним дощем, паморось;

sepelemek – тур. мрячити, мжичити; *kar sepeliyordu* – тур. злегка сніжило;

serpelemek – тур. мрячити, мжичити;

serpiştirmek – тур. мрячити, мжичити;

serpmek – тур. мрячити, мжичити (про дощ і сніг);

sirkir – каз. мрячити.

“ДРІБНИЙ ДОЩ”

çise – тур. дрібний дощ, мжичка, мряка;

çisenti – гаг. мжичка, дрібний дощ; бризки;

çişkin – тур. 1) промоклий під дрібним дощем; 2) мжичка, мряка, дрібна роса;

sepken – тур. дрібний дощ або сніг;

serpinti – тур. бризки; дрібний дощ;

сууанаq – кум. мжичка, дрібний дощ;

tusqaq – тат. діал. дощ, що мрячить.

“СНІГ”

erpiк – тур. діал. мокрий сніг, що тане;

cemet – тур. лід, сніг;

kar – тур. сніг; *kar alaca oldu* – зима пішла на спад (букв. сніг став яскравим); *büyük kar parçaları düşüyor* – іде лапатий сніг; *kar tanesi* – сніжинка; *büyük kar parçaları düşüyor* – іде лапатий сніг; *kar yağışı* – снігопад; *kuşbaşı kar* – лапатий сніг; *toktan karlar* (геогр.) – вічні сніги;

kar – гаг. сніг;

neve (геол.) – тур. фірн, льодовиковий сніг;

lâpa lâpa yağıyor – тур. іде лапатий сніг;

qar – аз., кум., тат., башк., каз., кирг., алт. сніг; нерідко виступає з кольоровими позначеннями, напр.: тат. *ala qar* “посірілий весняний сніг”, кирг. *sary qar* “сніг, що випав у горах ранньою весною або в кінці літа”; кирг. *alamyq qar* “невеликий сніг”; тат. *kübalak/jübalak qar* “лапатий сніг”;

qa:r – турк. сніг.

“МОКРИЙ СНІГ, СНІГ ІЗ ДОЩЕМ”

çıvgın – тур. дощ із снігом та вітром;

sulu kar – тур. мокрий сніг;

sulu sepken – тур. мокрий сніг, сніг із дощем;

sulu sepken – тур. сніг із дощем, мокрий сніг.

“ГРАД”

dolu yağıyor – тур. іде град;
dolu fırtınası – тур. гроза із градом.

“ТУМАН”

bus – тур. діал. туман;
burs – тур. діал. туман;
çağ – аз. туман;
çars – тур. діал. марево;
çen – аз., тур. діал. туман;
duman – тур. туман, марево;
duman – гаг., аз. туман, дим, пара;
duma:n – турк. туман;
karabulutsu – тур. туманність;
mõnar – тат. діал. марево, міраж;
tınar – каз. імла, марево, білизна повітря;
pus – тур. легкий туман, серпанок;
pusarik – тур. 1) міраж, марево; 2) прям., перен. туманний, похмурний;
puslu – туманний, похмурний;
sis – тур. серпанок; *sisli* – затягнутий серпанком, туманом;
hava sislidir – сів туман; *tabii sis* – туман; *kesif sis* – густий туман;
sis birdenbire dağıldı – раптово туман розсіявся; *sis çoküyor* – лягає туман; *sis kalkacak* – піднімається туман;
sislenmek – затягатися серпанком, лягати (про туман), покриватися туманом, ставати туманною (про погоду); *sisleniyor* – туманно;
tot – турк. туман, пил;
tuman – кум., кирг., алт., узб. туман;
tutaryq – алт. туман, похмурний;
tunaryq – кирг. туммана далечінь, пелена, марево;
tõman – тат., каз. туман;
ümez – турк. туман.

“ІНІЙ, ПАМОРОЗЬ”

bäs – тат. іній, паморозь;
besim – тур. діал. легкий туман;
buldurçyn – турк. іній, паморозь;
bulduriq – узб. іній, паморозь, крупа (сніжна);
buyaq – кум. іній;

gırá, gırağ – тур. діал. іній, паморозь;
kırađı – тур. іній, паморозь;
kirç – тур. сильний іній;
sərə – тат. іній на деревах, паморозь;
sırsyra – аз. паморозь, бурулька;
gra: – гаг. іній;
qyrow – аз. іній, паморозь;
qyraw – турк., кум., каз. іній, паморозь;
qyro: – кирг. іній, паморозь;
quru – алт. іній, паморозь.

“РОСА”

čalyn – алт. роса;
çiğ – тур. роса;
čəq – тат. роса;
čy:γ – турк. роса;
jale – поет. роса; *jaledar* – вкритий росою;
šäbnäm – аз. роса;
šeh – аз. роса;
tum – тур. діал. роса.

“ВІТЕР”

badi – тур. вітряний, повітряний;
bati – тур. західний вітер;
bati karayel – тур. північно-західний вітер; норд вест (мор.);
bati lodos – тур. південно-західний вітер; зюйд вест (мор.);
briz – тур. бриз, легкий вітерець;
d’el – алт. вітер;
esim – тур. порив, подих вітру;
esin – тур. ранішній, ранковий вітер;
esinti – тур. 1) легкий вітерець, бриз; 2) порив, подих вітру;
esis – тур. діал. вітер;
esgün – тур. діал. сильний вітер зі снігом;
e:zin – алт. вітер, вітерець;
epgek – турк. суховій;
epkin – каз. протяг, рух повітря; кирг. сила, швидкість вітру;
epkinli – каз. поривчастий (про вітер);
gündo(ğ)rusu – тур. східний вітер;
harur (заст.) – тур. гарячий вітер;
badi hazan – тур. осінній вітер;

hübur – тур. подих вітру; *hübur etmek* – дуги, віяти (про вітер);

jel – тур. діал., аз., кум. узб. вітер;

qara jel – турк. страшний вітер (досл. “чорний вітер”);

sörtük jel – турк. діал. східний вітер;

kabayel – тур. південний вітер;

keşişleme – тур. південно-східний вітер;

küfür küfür – тур. звуконаслідування легкого вітерцю; *küfür küfür esiyor* – дме легкий вітерець;

küläk – аз. вітер;

külek – тур. діал. вітер;

lodos – тур. 1) південний вітер, лодос; 2) шторм на морі при південному вітрі; *lodosun gözü yaşlıdır* – південний вітер приносить дощі; *lodoslamak* – дуги – про південний вітер;

öküzsoğuğu – тур. холодні вітри у квітні;

poyras – тур. північно-східний вітер, поїраз; *hava poyrazladı* – подув північний вітер;

püfür püfür – тур. звуконаслідування легкого подиху вітерцю;

rüzgar – тур. вітер; *apazlama rüzgar* – попутний вітер; *kararsız rüzgar* – мінливий вітер; *mevsim rüzgarları* – сезонні вітри; *sağlam rüzgar* – стійкий вітер; *rüzgar püfür püfür ortalığı serinletiyordu* – легкий вітерець навіював прохолоду; *karlı rüzgar* – вітер зі снігом;

saba – тур. ранковий вітерець, зефір;

salqyn – алт. вітер;

sazayan – тур. діал. холодний вітер;

sazaq – аз. холодний пронизливий вітер;

üfürük – тур. подих (вітру);

üfürüm – тур. подих (вітру);

yel – тур. вітер; *ağça yel* – південно-східний вітер; *karayel* – північний вітер; *yelli* – вітряний; *ıldıziteli* – північний вітер, борея;

durgun hava – тур. відсутність вітру;

žel – каз. вітер.

“ВИХОР, БУРЯ, НЕГОДА”

alatopan – кум. буря, ураган;

a:py tupa:n – турк. сильний вітер, буря, ураган;

boğanak – тур. злива, буря, ураган;

boran – тур. грозовий дощ, буря;

- buran* – тур. грозовий дощ, буря;
buran yağmuru – тур. злива;
burayan – аз. смерч, вихор;
burgaç – тур. вир, повітряний вихор;
gasyrya – аз. вихор, шквал;
girdibat – тур. вихор, ураган, смерч;
firtına – тур. буран, буря, шторм; *ağbozumu fırtınası* – тур. геогр. шторм (буря) в кінці вересня; *bldırcın fırtınası* – геогр. шторм (буря) на початку вересня; *dolu fırtınası* – гроза з градом; *sayılı fırtınalar* – тур. шторми, бурі, пов'язані з порою року;
dağıl – тур. діал. буря, пил, що піднімається;
dobul – кирг. буря;
dawəl – тат., каз. буря, ураган;
dowul – турк. буря, паніка;
kasırğa – тур. прям., перен. вихор, буря, ураган;
ôjermä – тат. вихор, смерч;
qaj – турк., тат., діал. буря, снігопад на початку осені або в кінці літа; випадання снігу в середині травня; весняна негода;
qaryj salqyŋ – алт. вихор;
qujyn – каз. вихор, смерч;
qujun – алт., узб. вихор, смерч;
sağanak – тур. гроза, злива;
sarsar – тур. ураган;
saqyrya – гаг. вихор, смерч;
sitteisevir – тур. період сильних бурь у квітні (що триває шість днів);
şajtan jel – кум. вихор, смерч (букв. вітер диявола);
taul – тат. діал. буря;
taşfun – тур. тайфун, смерч, циклон;
turnageçidi – тур. весняна гроза;
tufan – тур. прям, перен. потоп, буря, ураган;
tupa:n – турк. ураган, буря, гроза, шторм;
tüwelej – турк. вихор;
urağan – тур. ураган, буря.
- “МЕТЕЛИЦЯ, ХУРДЕЛИЦЯ, ЗАМЕТІЛЬ”
alaj-dülöj – кирг. метелиця;
alaqajyr – кирг. метелиця, завірюха, сніговий вихор;
burqasyn – каз. метелиця;

burqaq – кирг. метелиця, снігова заметіль;
burqanaq – кирг. снігова заметіль;
čaruun jel – турк. різкий морозний вітер;
čowуun – аз. метелиця;
čarqun – кирг. метелиця;
firtina – тур. буран, метелиця, хуртовина;
kar fırtınası – тур. сніжна буря, буран, метелиця, завірюха;
tipi – тур., аз. сніжна буря, завірюха, хурделиця, буран;
tipili – тур. завірюшний;
sowuruq – аз. буран, заметіль;
surуun – турк. буран, заметіль, завірюха.

“ЗАСУХА”

kurak – тур. засуха, відсутність дощу;
kuraklık – тур. засуха, відсутність дощу;
susuzluk – тур. відсутність опадів, сухість, засуха;
yağışsız – тур. без дощів, засушливий;

Отже, у результаті дослідження нами було виконано семантичну класифікацію турецької лексики на позначення атмосферних явищ, а виявлення зв'язку між цими лексичними одиницями дасть можливість прослідкувати функціонування мовного механізму в мовленні. Аналіз семантичних зв'язків між словами дозволяє підтвердити наявність певної структури лексико-семантичної системи мови. Семантичний аналіз лексики дозволив зробити такі висновки: у кількісному співвідношенні в турецькій мові найкраще представлені такі концепти атмосферних явищ, як

– “вітер” (так, у турецькій мові існує багато назв вітрів, притаманних певній території, що, на нашу думку, пов'язано з географічним розташуванням та кліматичними особливостями Туреччини, адже ця країна із трьох боків оточена морями, а морські вітри мають свої особливості, відчувати які можуть лише носії мови, що проживають на певних територіях);

– “дощ” (існує багато різновидів дощу, залежно від його інтенсивності (від легкого дощику до зливи), а також від супутніх факторів (дощ із снігом, дощ із градом, дощ великими краплями, сильний дощ дрібними краплями тощо));

– “мороз”, “холод”, “завірюха”, “заметіль”, адже певні кліматичні зони Туреччини вирізняються надзвичайно холодними та

сніжними зимами, що, на нашу думку, спричинило виникнення такої кількості вищезгаданої лексики;

Крім того, нами було виявлено специфічну лексику на позначення атмосферних явищ у турецькій мові. Сюди, наприклад, входять атмосферні явища, пов'язані з певною порогою року: *sayılı fırtınalar* – шторми, бурі, пов'язані з порогом року; *ağbozumu fırtınası* – тур. геогр. шторм (буря) в кінці вересня (досл. буря під час збору врожаю); *cemre* – тур. потепління в лютому (яке, як вважають у народі, відчувається спочатку в повітрі, потім у воді, а потім і на землі); *bıldırcın fırtınası* – геогр. шторм (буря) на початку вересня; *sitteisevir* – тур. період сильних бурь у квітні (що триває шість днів); *berdel'acuz* – тур. морози в кінці березня, останні холода; *imam kırkı* – тур. розм. перший із сорока суворих днів зими. Ця лексика не має відповідників в українській мові та потребує у процесі міжмовного зіставлення різноманітних дослідницьких підходів.

Нами було виявлено такий історичний національний досвід турецького народу, відображений у класифікованій лексиці. Великий вплив на формування лексичного складу турецької мови зробили мови народів, що були асимільованими в період завоювання ними Малої Азії. Серед цих мов слід відмітити грецьку мову – мову величної та високо цивілізованої Візантійської Імперії. Лексичні запозичення грецького походження в турецькій мові пов'язані в основному з топонімами та географічними реаліями Малоазіатського та Середземноморського регіонів, а також з елементами освоєної кочівниками-турками грецької матеріальної культури – землеробством, мореплавством, рибальством. Грецька лексика, що проникла в турецьку мову в цей період (XI–XV ст.), майже в повному складі увійшла до основного словникового фонду турецької мови:

lodos – тур. 1) південний вітер, лодос;

poyras – тур. північно-східний вітер, пойраз.

ЛІТЕРАТУРА

Колианский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Отв. ред. А. М. Шахнарович. Предисл. С. И. Мельник и А. М. Шахнаровича. Изд. 3-е, стереотипное. Москва, 2006.

Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: Учеб. пособие. 4-е изд. Москва, 2008.

Маслова В. А. Современные направления в лингвистике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва, 2008.

Самойлович А. Н. Тюркское языкознание. Филология. Руника / Сост. и отв. ред. Г. Ф. Благова, Д. М. Насилов; Отд-ние ист.-фил. наук РАН. Москва, 2005.

Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. Москва, 1997.

Тюркологический сборник / Ред. кол. С. Г. Кляшторный (пред.), Т. И. Султанов, В. В. Трепавлов. 2007.

Прохоров Ю. Е. В поисках концепта. 2-е изд. Москва, 2009.

Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. Москва, 2006. (Studia philologica).

Мустафаев Э. М.-Э., Старостов Л. Н. Büyük Türkçe – Rusça Sözlük. İstanbul: Multilingual, 1994.

Мустафаев Э. М.-Э., Щербинин В. Г. Büyük Rusça – Türkçe Sözlük. İstanbul: Multilingual, 1996.